

NECÂTÎ BEG DİVANI'NDA BİR DÜZELTME VE
TERCEMÂN ~ TERCÜMÂN ÜZERİNE

Hakan TAŞ*

ÖZET

XV. yüzyıl Osmanlı şiirinin en önemli şairlerinden birisi olan Necâtî Beg [ö. 1509]'in, divanı Prof. Dr. Ali Nihad TARLAN [1898-1978] hoca tarafından yayımlanmıştır. Bilahare şair Necâtî üzerine tezler ve kitaplar hazırlanmış, makaleler yazılmış, bildiriler sunulmuştur. On Altıncı Yüzyıl Divan Şairlerinde Vezin Kullanımı adlı yüksek lisans tezimi hazırlarken, çalışmanın bir parçası olarak Divân'ı okumuş, vezinden doğan aksaklıkları ve okunamamış kimi yerleri yazmalara da müraaata ederek tashih etmişim. Tercemân ~ tercümânın, bir sözü başka bir sözle beyan ve tefsir eden kimse; mecaz yoluyla bir başkasının emel ve maksatlarını bildirmekle mükellef olan yerinde kullanılır bir tabir; çevirmen, açıklayan, izah eden; ayak tercümânı, ayaklu tercümân: hizmetçi, uşak; güzel, ince, zarif, saf; mecazî anlamda hediye, iyi duyguların tercümanı olarak sunulan armağan; kurban gibi anlamları vardır. Tercemânın, sözlük anlamı üzerinden gelişen fakat tercümân olarak telaffuz edilen başka bir deyişkesi daha vardır: Alevîlerde ve Bektaşîlerde herhangi bir günlük iş yapılırken okunan Arapça, Farsça, Türkçe manzum veya mensur dualara ve yine bu türden özür dileme dualarına verilen ad. Çok az da olsa öbür bazı tarikatlara ait tercümanlar da vardır. Bu makale, Necatî Beg Divanı'nda, Divan'ın bir nüshasında tîr-cân, öbür bütün nüshalarında tercemân olarak geçen sözcüğün tîr-cân okunması üzerine kaleme alınmıştır. Çalışmada, beyitteki tîr-cân yerine tercemânın tercih edilmesi gerektiği belirtilip tercemân ~ tercümân üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Necatî Beg Divanı, tîr-cân, tercümân, günlük dua, Bektaşîlik.

XV. yüzyıl Osmanlı şiirinin en önemli şairlerinden birisi olan Necâtî Beg [ö. 1509]'in, divanı Prof. Dr. Ali Nihad TARLAN [1898-1978] hoca tarafından yayımlanmıştır.¹ Bilahare şair Necâtî üzerine tezler ve kitaplar hazırlanmış, makaleler yazılmış, bildiriler sunulmuştur.²

* Doç. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü/Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hakanibrahim@hotmail.com

¹ NECÂTÎ: *Dîvân*: [Hazırlayan:] Ali Nihad Tarlan, *Necatî Beg Dîvânı*, İstanbul 1963, [II]+XXVIII+557 s. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 3066; NECÂTÎ: *Dîvân*: [Hazır-

On Altıncı Yüzyıl Divan Şairlerinde Vezin Kullanımı adlı yüksek lisans tezimi hazırlarken, çalışmanın bir parçası olarak *Necâtî Beg Dîvânı*'nı okumuş, vezinden doğan aksaklıkları ve okunamamış kimi yerleri yazmalara da müracaat ederek tashih etmişim.³ *Dîvân*'da anlayamadığım kimi beyitlere, soru işareti koyup, kafama takılanları, o günkü bilgi seviyemle ilişkilendirerek bir ara bakarım düşüncesiyle saklamıştım. O günlerde anlayamadığım beyitlerden birisi *Dîvân*'ın 39. sayfasında geçen şu beyitti:

*Yoluñda çünki miyân-bestedür 'aceb olmaz
Éderse cân u dil-i haşmı tîr-cân hancer* (Necâtî: *Dîvân*: K. 7/32)

TARLAN hoca beyitle ilgili dipnotta şöyle bir açıklama yapmıştır: “tîr-cân: bütün nushalarda bunun yerine tercemân kelimesi yazılmıştır ki her vech ile yanlış ve ma'nasızdır. Yalnız Ü.7 nushasında tîre-cân yazılıdır. Birinci mısra'da miyân kelimesi geçtiğine nazaran tîre-cân değil tîr-cân olması icab eder. Çünkü tîr'in bir ma'nası da kıl'dır.”⁴

Yalnızca bir yazmada *tîre-cân*⁵ olarak geçen sözcük, kasidenin bulunduğu bütün yazmalarda *tercemân* olarak geçmektedir. Kimi yazmalarda ise

layan:] Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, *Necati Bey Divanı*, İstanbul 21997, [II]+XXVIII+557 s. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2342 Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 592 Türk Edebiyatı Dizisi: 25.

² Bunlardan bir kısmı: Dr. Mehmed Çavuşoğlu, *Necati Bey Divânı'nın Tahlili*, İstanbul 1971, VI+[II]+296 s. Milli Eğitim Basımevi; *Necati Bey Divanı (Seçmeler)*, Hazırlayan: Mehmed Çavuşoğlu, [İstanbul 1973], 269 s. Tercüman 1001 Temel Eser: 13; Ahmet Atilla Şentürk, *Necati Bey'in Sultan Beyazıt Methiyesi ve Bazı Gazelleri Hakkında Notlar*, İstanbul 1995, XVI+166 s. Enderun Kitabevi: 45; Üzeyir Aslan, Muîdî'nin Necâtî'ye Nazireleri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2009, 4/2, 29-78; Orhan Şaik Gökyay, “Necati Bey Divanı”, *Türk Dili*, 1973 (Ağustos), y. 22. c. XXVIII, sy. 263, s. 289-295; Hatice İçel, “Necati Bey Divanı'ndaki Deyimler”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Niğde 2004 (Bahar), XV, 175-230; Muhsin Macit, “Garip Şair: Necati”, *Dil ve Edebiyat Dergisi*, İstanbul 2010 (Aralık), XXIV, 22-35; Dr. Ahmet Yenikale, “Necati Bey'in “Kâğıt” Redifli Gazeli Üzerinde Bir İnceleme”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 2003 (Nisan), 143, 193-199; *Ölümünün 500. Yılında Necati Bey'e Armağan*, Hazırlayanlar: Prof. Dr. İ[brahim] Çetin Derdiyok-Yrd. Doç. Dr. Muna Yüceol Özezen, Ankara 2011, 231 s. Türk Dil Kurumu Yayınları: 1029/1; *Ölümünün 500. Yılında Şâir Necati Anısına*, Kocaeli 2009, 769 s. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu 15-17 Nisan 2009, Kocaeli Belediyesi Kültür Yayınları No: 16.

³ Hakan Taş, *On Altıncı Yüzyıl Divan Şairlerinde Vezin Kullanımı*, İstanbul 2000, X+146 s. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

⁴ Ali Nihad Tarlan, *Necati Beg Dîvânı*, s. 39.

⁵ *Dîvân-ı Necâtî*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kitaplığı 2854.

32. beyitle 34. beyitin ikinci mısraları yer değiştirmekle birlikte *tercemânın* bulunduğu mısra da küçük değişiklikler olmuştur.⁶

Yalnızca bir yazmada geçen, “yoldan çıkmış, dürüst olmayan, kötü huylu; tîre-revan, gönlü dar, sıkıntılı” anlamındaki *tîre-cân* sözcüğüne eldeki Farsça sözlüklerden sadece Dihhudâ [ö. 1955]’nın *Luğat-nâme*’sinde tesadüf edebildim.⁷ *Tîr-cân* ise görebildiğim kadarıyla hiçbir yerde yok. *Dîvân*’ın öbür bütün yazmalarında, Ü.7 hariç,⁸ *tercemân* olarak geçmesi, metin tesisi hususunda belirleyici bir etken olmamasına karşın,⁹ *tercemân* sözcüğünün beyite daha uygun olduğu kanaatindeyim.

Tercemânın anlamlarına geçmeden önce, sözcüğün kökeni ile ilgili, Prof. Dr. Semih TEZCAN’ın görüşlerini buraya aktarmak istiyorum: “Timurtaş bu sözcüğün Arapça asıllı olduğunu ve Türkçeleşmiş olan tercüme’den -ân eki ile türediğini söylüyor. Bu görüş doğru değildir. Arapça -ân ile biten bir sözcük (*nisyân* “unutma”, *gufrân* “bağışlama” gibi) bir eylemlilik, ya da (*buldân* “kentler”, *fursân* “atlılar” gibi) bir çoğul olabilirdi. *Tercümân* bunlara uymuyor. *Tercümân* ve *tercüme* sözcüklerinin Arapça içerisinde yabancıları Arap sözlükçülerinin de dikkatini çekmiş, kimi kaynaklarda bunların Arapçalaşmış sözcükler olabileceği belirtilmiş, t’nin kök

⁶ *Yolunda çünkü miyân-bestedür ‘aceb olmaz*
Çekinse düşmene karşı zamân zamân hancer

‘Adüya teşne olup bir qarış dilin çıkarur
Éderse cân u dili haşma tercemân hancer

(*Dîvân-ı Necâtî*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığı 3881, 26^a; *Mecmû’â-i Kaşâ’id-i Türkiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Kitaplığı 3418, 128^a).

⁷ DIHHUDÂ, *Luğat-nâme*, c. V, 7204^a.

⁸ *Dîvân-ı Necâtî*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kitaplığı 2854.

⁹ Cem Dilçin, *Fuzulî Divanı Üzerine Notlar* adlı kitabında, yayımlanmış üç *Fuzulî Dîvânı*’nda da:

Gönlüme şalmış haţuñ zevkin felek kan yutdururp
Ŧıfl tek kim oğudurlar zecr ile Qur’ân aña

biçimindeki beyitin ilk mısrasının, tek varyant olan Kербela nüshasının tercih edilmesi gerektiğini güçlü kanıtlarla ispat eder, ona göre beyit şöyle olmalıdır:

Şaldı haţuñ zevkini dil cânâ kanlar yutdururp

Ŧıfl tek kim oğudurlar zecr ile Qur’ân aña (Cem Dilçin, *Fuzulî Divanı Üzerine Notlar*, Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü 2001, XXVIII+366+[VI] s. Yayınlayanlar: Şinasi Tekin – Gönül Alpay-Tekin. Dođu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları 50 Türkçe Kaynaklar XLIII, 17-18.)

seslerinden olup olmadığı da tartışılmıştır (Lane, *An Arabic-English Lexicon*, Edinburg, 1863, s. 302^b) de bu noktalarda bilgi verilmektedir). Eski Önasya dilleri çözümlenince *tercüman* sözcüğünün Samî dillerinden Asurcada *targamannu(m)*, Ugaritçede *târgumânu* olarak bulunduğu, bunun İndo-Cermen dillerinden Hititçedeki *tarkummai-*, *tarkummiya-* ‘bildirmek, bildirimde bulunmak, çevirmek’ eylemiyle ilgili olduğu, ancak bu eylemin de öz Hititçe olmayıp Hitit öncesi yerli Anadolu dilinden Hititçeye geçtiği belirlenmiştir (bkz. F. Sommer, *Hethiter und Hethitisch*, Stuttgart, 1947, s. 89, E[*min*] Bilgiç, *Kapadokya Metinlerinde Geçen Yerli Appellatifler ve Bunların Eski Anadolu Dilleri İçerisinde Yeri*, Ankara, 1953, s. 52, W. von Soden, *Akkadisches Handwörterbuch, Lieferung 14*, Wiesbaden, 1977, s. 1329). Sözcük, Akadçadan Aramcaya geçerek *targmânâ*, *turgmânâ*, Arapçada da *tarcumân*, *turcumân*, *tarcamân* olmuş, buradan Türkçeye ve Farsçaya girmiştir, ama Arapça asıllı değildir. Arapçanın Mısır lehçesinden Batı dillerine de giren bu sözcük XII. yüzyılda Orta Yüksek Almancada *tragemunt* biçiminde Almancaleştirilmiş, İtalyancada ise Turco “Türk” ile karıştırılarak *turcimanno* biçimine girmiştir. Yeni Yüksek Almancanın başlangıç döneminde *drutzelmann*, *trutschelmann* biçimlerinde daha çok bir tarih terimi olarak “eskiden Ortadoğu’da, özellikle Osmanlı devletinde görev almış yabancı dil bilen dışişleri memuru” anlamında kullanılmaktadır.”¹⁰

Tercemân ~ *tercüman*ın sözlük anlamına gelince, bir sözü başka bir sözle beyan ve tefsir eden kimse¹¹; mecaz yoluyla bir başkasının emel ve maksatlarını bildirmekle mükellef olan yerinde kullanılır bir tabir¹²; çevirmen¹³, açıklayan, izah eden; *ayağk tercüman*, *ayağklu tercüman*: hizmetçi, uşak¹⁴; gü-

¹⁰ Semih Tezcan, “Dil Devriminin Özüne ve Uygulamasına Yöneltilen Eleştirilere Yanıt”, *Atatürk’ün Yolunda Türk Dil Devrimi Toplu Çalışım 17-18 Ocak 1981 Bildiriler Toplu Görüşmeler*, Ankara 1981, s. 134-149. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 143.

¹¹ AL-FİRÜZÂBÂDÎ, *al-Ukÿânûsu ’l-Basî’ fî Tarcamati ’l-Ķâmûsi ’l-Muĥÿ*, III, 406.

¹² Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, I, 870; II, 784; III, 670. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2505 Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 646 Sözlük Dizisi: 2, III, 458^b.

¹³ MENINSKI, *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae-Arabicae-Persicae*, IV, 1114; Sevan Nişanyan, *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*, İstanbul 2002, 543 s. Adam Yayınları, 442^b-443^a.

¹⁴ REDHOUSE, *A Turkish And English Lexicon*, 530^a.

zel, ince, zarif, saf; mecazî anlamda hediye, iyi duyguların tercümanı olarak sunulan armağan¹⁵; kurban¹⁶ gibi anlamları vardır.

Tercemânın, sözlük anlamı üzerinden gelişen fakat *tercümân*¹⁷ olarak telaffuz edilen başka bir değişkesi daha vardır: Alevilerde ve Bektaşilerde herhangi bir günlük iş yapılırken okunan Arapça, Farsça, Türkçe manzum veya mensur dualara ve yine bu türden özür dileme dualarına verilen ad. Çok az da olsa öbür bazı tarikatlara ait tercümanlar da vardır. Manzum tercümanların kimilerinin ilk söyleyeni biliniyor; fakat çoğunun kimler tarafından düzüldüğü bilinmemektedir. Ancak ilk söyleyeni belli olmayanlara tarikat kurucuları tarafından zaman içinde eklemeler yapıldığını ve okunmasının da yine zaman içinde gelenek hâline geldiğini belirtmek gerekir. Bu tercümanlar, sofrâ, çerağ ve kimi muayyen işler işlenirken okunan, çoğu manzum olan dua ve uyaklı sözlerdir. Alevi-Bektaşî kültüründe muharrem ayı matem günlerinde dua kabilinden okunan bu tercümanlar, kimi kaynaklarda *münâca'at* veya *selâm-nâme* olarak da adlandırılmışlardır. Bu tarzda yazılmış manzumelerin bestelenip tekkelerde okunanları da vardır. Bu manzumelerin methiye ve münacaat türü şiirlerden olduğu anlaşılıyor.

Tercüman, bilhassa Bektaşî ve Mevlevilerde görülür. Tercümanla gülbangın farkı vardır: Tercüman, günlük işlerde okunur, okunması için bir topluluğun bulunması şart değildir. Gülbang ise tam bir dua mahiyetinde-

¹⁵ STEINGASS, *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, 293^a.

¹⁶ Abdülbâki Gölpınarlı, *Alevî Bektâşî Nefesleri*, İstanbul 21992, 408 s. İnkılâp Kitabevi, 393^a; Orhan Şaik Gökyay, “Kızıl Elma”, *Kim Etti Sana Bu Kârı Teklif (Seçme Makaleler 2)*, İstanbul 1997, 71-153. İletişim Yayınları, s. 145.

¹⁷ *Tercümânla ilgili bilgiler şu çalışmalardan derlenmiştir: Asırlar Boyu Tarihî Seyri İçinde Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 2005, I, A-G, LXX+VII+1125, II, H-N, 1127-2372, III, O-Z, 2373-3549 s. Kubbealtı Neşriyatı, III, 3163^b-3164^a; Prof. Dr. Metin Akkuş, *Klâsik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar*, Erzurum 2007, 335 s. Fenomen Yayınları Türk Edebiyatı Dizisi – 1, s. 144; Orhan Şaik Gökyay: “Kızıl Elma”, *Kim Etti Sana Bu Kârı Teklif*, s. 143-147; Abdülbâki Gölpınarlı, *Alevî Bektâşî Nefesleri*, 393^a; Ağâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Meftumlar*, İstanbul 21943, s. 65; *Tasavvufî Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, Derleyen ve Hazırlayan: Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul 1977, XVI+415 s. İnkılâp ve Aka Kitabevleri, s. 333-335; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlevî Adab ve Erkâmı*, İstanbul 1963, 190 s. İnkılâp ve Aka Kitabevleri, s. 130; Yahyâ b. Sâlih el-İslâmbolî, *Tarikat Kıyafetleri*, Hazırlayanlar: M. Serhan Tayşî-Mustafa Aşkar, İstanbul 2006, 234 s. Sufi Kitap, Kitap Yayın No: 17 Tekke Kültürü Dizisi: 1, 107, 134-135, 171-172; *Yeni Tarîkâta Sözlüğü*: 207^a.

dir ve toplulukta, şeyh, dede ve baba tarafından okunur. *gül-bāng çekmek*, *tercümān okumak* tabirleri de aradaki bu farkı gösterir. Gülbang çekilirken Bektaşî ve Alevilerde muhip ve dervişler niyaz vaziyetine gelirler, yani derviş ayaktaysa ayağını mühürler, ellerini de niyaz vaziyetinde olduğu şekilde tutar; oturanlarsa sağ ellerinin parmak uçlarını sol ellerinin parmak uçlarının üstüne koymak şartıyla ellerini yere koyup başlarını ellerinin üstüne secde vaziyetinde korlar ve gülbangın sonuna dek yüksek sesle *Allāh Allāh* derler; sonunda hep birden *hū* deyip niyazdan kalkarlar. Mevlevilerde ise gülbang çekilirken sükût edilip dinlenir; sonunda hep birden yüksek sesle *hū* denir.

Tercümanların muhtelif işlerde okunduğunu zikretmiştik, bunlar umumiyetle, tıraş tercümanı, tıraş olduktan sonra okunan tercüman, çerağlar uyandırılırken okunan tercüman, kanun çerağını uyarma tercümanı, öbür çerağları uyandırırken okunan tercüman, mürşidin huzurunda, yahut bir türbeye girilince okunacak tercüman, hâsılı yatağa girilince, uyanıp kalkınca, yüz yıkarken, taç tekbirlenirken, tarikat çeyizleri tekbir edilirken, yeni ay görülünce okunan tercümanlar olarak hülâsa edilebilir.

Mürşidin huzurunda yahut türbeye girilince okunacak tercümana bir örnek:

Cemālündür senün nūr-ı ilāhī
Yüzündür 'ālemün mihr ile māhī

Ayağün başdığı ey maẓhar-ı Hāḳ
Bu kemter başumuñ tāc u külāhī

Selām olsun saña dünyā vü 'uḳbā
*Ki sensin dīn ü dünyā pādīşāhī*¹⁸

Ayrıca her tarikat kıyafetinin bir tercümanı vardır: Hırkanın tercümanı, kemer tercümanı, kanberiyiye tercümanı, kemer-beste tercümanı, tiğ-bend tercümanı...

Kemer tercümanı: 'Alī bin Ebū Ṭālib [598-661] ashabına kemer kuşattığında, "Başarı için Allah'ın adıyla başlarım. Tahkik hususunda hamd Allah'a mahsustur. Âdem peygamberi yeryüzünde halife kılmak üzere yaratana hamdolsun" duasını okumuştur. İlk çengelde şunlar okunur: "Şüphesiz, iman edip salih ameller işleyenler var ya; işte onlar yaratıkların en ha-

¹⁸ Abdülbâki Gölpınarlı, *Tasavvufun Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 334.

yırlısıdırılar”¹⁹ *Allāhu ekber Allāhu ekber lā ilāhe illallāhu v’Allāhu ekber Allāhu ekber ve lillāhi’l-ḥamd*; ikinci çengelde: *Allāhu ekber Allāhu ekber lā ilāhe illallāhu v’Allāhu ekber Allāhu ekber ve lillāhi’l-ḥamd*; üçüncü çengelde: *Allāhu ekber Allāhu ekber lā ilāhe illallāhu v’Allāhu ekber Allāhu ekber ve lillāhi’l-ḥamd*; dördüncü çengelde: “Yemin olsun Allah, peygamberinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse, siz güven içinde başlarınızı kazıtmış veya saçlarını kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram’a gireceksiniz. Allah, sizin bilmediğinizi bildi ve size bundan başka yakın bir fetih daha verdi.²⁰ ‘Aliyyⁱⁿ veliyyullah denir ve cümle pirlere Fatıha okunur. Kemerin kaç tane olduğu sorulur ise kemer birdir, ancak bağlanması üçtür.²¹

Orhan Şaik GÖKYAY, Elma’nın Anadolu alevilerindeki önemini anlattığı “Kızıl Elma” adlı yazısında, tercümanın “kurban” anlamında kullanıldığı ile ilgili şu bilgileri verir: *Menākıbü’l-esrār* ve *Behcetü’l-aḥrār*’da “Tanrı selamını ululamak için Hazret-i Muhammed’in Cebrail’e ayağa kalktığı, Cebrail’in de bu ululamayı kendine sanıp gururlandığı, bunun üzerine bir dahaki sefer gelişinde Peygamberin ayağa kalkmadığı, Cebrail’in suçunu anlayıp dâra durduğu²², Ali’nin Cebrail’e tarik çaldığı²³, Cebrail’in tercüman, yani kurban olarak cennetten helva ve bir elma getirdiği anlatılır ve Ḥayātî’nin şu sözü alınır:

Cebre’îl çün tercemân çekdi o şâh-ı aḳdeme
*Cebre’îl andan getürdi ānda sîb-i aḥmeri*²⁴

Yukarıdaki bilgilerden hareketle yeniden Necâtî’nin beyitine bakıldığında, bence beyit şöyle kurulmalıydı:

¹⁹ Beyyine 98/7.

²⁰ Fetih 48/27.

²¹ Yahyâ b. Sâlih el-İslâmbolî, *Tarikat Kıyafetleri*, s. 134-135.

²² ‘Dâr’ Alevî ve Bektaşilerde, âyin-i cem yapılan odanın ortasına denir. ‘Dâr’da salık, tarikata kabul edilir. Bir suç işleyen de yine odaya gidip sağ ayağının başparmağını sol ayağının başparmağı üstüne kor ve sağ el üstte olmak üzere ellerini çaprazvari göğsüne koyarak kusurunu söyler. Abdülbâki Gölpınarlı, *Alevî Bektaşî Nefesleri*, 148^a.

²³ Hazret-i Ali, Hazret-i peygamberin kendisine, “Ben, öldükten sonra kimseye kılıç çekmeyesin” diye vasiyeti üzerine, Zülfekar’ı Neced Denizi’ne atarak onun yerine kullandığı ve kılıç kadar keskin olduğu rivayet edilen ağaç parçasını kılıç gibi çalmak demektir. Abdülbâki Gölpınarlı, *age*, 180^a.

²⁴ Orhan Şaik Gökyay, “Kızıl Elma”, *Kim Etti Sana Bu Kârı Teklif (Seçme Makaleler 2)*, s. 144-145.

*Yoluñda çünkü miyân-bestedür ‘aceb olmaz
Éderse cân u dil-i haşmı tercemân hancer* (Necâtî: *Dīvân*: K. 7/32)

“Hançer senin yolunda emrine amade olduğu için düşmanın canını ve gönlünü hediye/kurban ederse buna şaşılmaz”

Burada hediye/kurban etme işi aynı zamanda hançerin bahşetmesi için bir vesile olarak görülmektedir. Klasik şiir geleneğine göre şairler, sözcükleri seçerlerken âdeta bir kuyumcu titizliği gösterirler ve sözcüklerin diğer anlamları, beyitte değişik anlam çağrışımlarına zemin teşkil edecek bir mahiyet arz eder. Buradaki *miyân-beste* sözcüğü, kemer kuşanılırken okunan tercümanı akla getirmektedir; zira *miyân-beste* “bel bağlamak, her şey hazır olmak” anlamına gelmekle birlikte, bele bağlanan bir kuşaktır ve tercümanı vardır. Şair doğrudan bunu kastetmese bile iham yoluyla hatırlatmaktadır. Nitekim Vuşûlî’nin bir beyitinde, *miyân-beste* “beli kuşaklı” anlamına da gelebilecek bir biçimde kullanılmaktadır:

*Baş açuk bir miyân-beste kuluñ olmak diler şāhum
Muraşsa’ tāt-ıla étmez Vuşûlî zer kemerden haş* (Vuşûlî: *Dīvân*: G. 92/5)²⁵

“A şahım! Vusuli, pervasız, her işe amade/beli kuşaklı bir kulun olmak ister; süslemeli taç ile altın kemerden hazzetmez”

Şâfi’nin beyitinde *tercemân*, “bülbülün hediyesi” olarak çevrilebilir. Bu durumda bülbülün tercümanı onun bahşetmesi olmalıdır.

*Geldügince gül gibi bezm-i cihân-efrūzuña
Bes degül-mi nağme-i ter tercemāni bülbülüñ* (Şâfi: *Dīvân*: 40^b)²⁶

“Gül gibi âlemi yakan meclisine geldikçe bülbülün tercümanı olarak taze nağme yeterli değil midir?”

İbni Kemâl [1469-1534]’in muhtemelen Necâtî’ye nazire olarak kaleme aldığı hançer redifli kasidesinde de *tercemân* sözcüğü geçmektedir, ancak burada *tercemân* “izah eden, açıklayan” anlamındadır.

*Hıtab-ı kahruñi fehmi étmez-idi kalb-i ‘adū
Ger olmasaydı ara yérde tercemân hancer* (İbni Kemâl: *Dīvân*: K. 2/19)²⁷

²⁵ VUŞÛLÎ: *Dīvân*: Hazırlayan: Hakan Taş, *Vuşûlî [ö. 1000/1592] Dīvân* [İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin], Konya 2008, 366 s. Gençlik Kitabevi Yayınları, s. 136.

²⁶ *Dīvân-ı Şâfi*: İsmail Erünsal nüshası.

²⁷ İBN-İ KEMÂL: *Dīvân*: Haz. Mustafa Demirel, İstanbul 1996, 233 s. Fakülteler Matbaası.

“Hañcer ara yerde tercüman olmasaydı; düşmanın kalbi senin kahır hitabını anlamazdı”

Necâtî'nin başka bir beyitinde *tercemân ét-*; *ğonca-pinhân*, *tercemân-der-miyân* paralelliğinde “açılmak/dile gelmek” anlamında kullanılmıştır.

Ğoncaveş dervîş olanlar tercemân étmek gerek

Hırkada pinhân olanı der-miyân étmek gerek (Necâtî: *Dīvân*: G. 317/1)

“Gonca gibi derviş olanların açılması/dile gelmesi gerek; hırkada gizli olanı ortaya dökmek gerek”

Zâtî [ö. 1546]'nin beyitinde ise “tercüman, çevirmen” anlamı uygun görünüyor. Zira padişahların nedimi yahut sazendesi olan bülbül birçok dilde, zarif biçimde terennüm ediyor.

Olupdur şâh-ı gül önünde bülbül tercemân söyler

Zarafet anda hatm olmuş beğâyet çok zebân söyler (Zâtî: *Dīvân*: G. 365/1)²⁸

“Bülbül, gül padişahı önünde tercüman olmuş söyler; zarafet onda son bulmuş, epeyce çok dilde söyler”

Münîrî [ö. 1512?]'nin beyitinde ise insanların sevgiliye yahut padişaha hizmet etmek için günebirlik kapısına gelmeleri ve bunun için de tek aracının sabah vakti olduğu anlaşılıyor. Dolayısıyla şair sabah olmasını bu hizmet eyleminin gerçekleşmesinde aracı olarak gösteriyor. Burada da *tercemân* “sabahın hediyesi” yani “güneş” anlamında kullanıyor. Ayrıca güneş doğarken her tarafı bir kızıllık kapladığı için “hediye bir kurban” anlamıyla düşünülebilir.

Şahş-ı zamâne hıdmetüñe günde érmege

Oldısa vâşıta n'ola bes tercemân-ı şubh (Münîrî: *Dīvân*: K. 20/57)²⁹

“Sabah tercümanı, zamane insanının günebirlik sana hizmet etmeye gelmesi için kâfi bir aracı olduysa bunda şaşılacak ne var?”

²⁸ ZÂTÎ: *Dīvân*: [Hazırlayan:] Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, *Zatî Dîvanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı*, İstanbul 1968, 1. c. XXXII+496 s. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 1216.

²⁹ Ersen Ersoy, *II. Beyazıt Devri Şairlerinden Münîrî, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (İnceleme-Tenkütli Metin)*, İstanbul 2010, XI+511 s. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi.

Sonuç

Çalışmada *tercemān* ~ *tercümān*ın klasik şiirdeki kullanımları üzerinde durulmuş, sözcüğün günümüz anlamlarından ziyade sözlüklerde kalmış anlamlarının şiire yansımaları gösterilmeye çalışılmıştır. Kanaatimce *tercemān* ~ *tercümān*ın klasik Türk şiirindeki kullanımları sözlükseldir. Bu bağlamda sözcüğün *Steingass*'ta geçen "mecazî (iyi hislerin bir yorumu/göstergesi olarak) hediye, armağan" anlamını önemsiyorum. Bu kimi zaman güneş, kimi zaman herhangi bir şeyin kurban edilmesi veya birisine hizmet adına, bütün iyi hislerin bir göstergesi olarak sunulan armağan biçiminde zuhur edebiliyor. *Tercümān*ın, Alevi-Bektaşî geleneğindeki uzantısı ise sözcüğün lügat anlamı üzerinden kazanmış olduğu kültürel bir anlamdır. Netice itibarıyla orada da armağana dönüşen bütün iyi niyetlerin göstergesi dualar söz konusudur. Elbette yeni metinler ortaya çıktıkça ya da mevcut olup da ulaşılamamış metinler bu gözle yeniden okundukça *tercemān* ~ *tercümān*la ilgili yeni verilere ulaşmak mümkün olabilecektir.

"A CORRECTION IN DIVAN OF NECATİ BEG [D. 1509] AND ABOUT TARCAMAN~TARCUMAN WORD"

Abstract

Necati Beg [d. 1509] is one of the very important Ottoman poets and his divan was published by Professor Dr. Ali Nihad Tarlan [1898-1978]. Later it was written theses, books and articles and presented scientific announcement about the divan. When I was preparing my master thesis which was named The metre usage in divan poets of 16th century, read Necati's divan and repaired some problems through looked at some manuscripts of it. Tarcaman~tarcuman means a person who explains a speech with another speech and is responsible to inform about one person's intentions. Also it amounts translator, giving the reasons, act of explaining, and maidservant, nice, elegant, graceful, smart man and spiritually gift, present, something given freely as good emotions and sacrifice. Additionally it is a term in Alavi and Baktashi society means daily prayer of written in verse and prose in Arabic, Persian and Turkish and prayer of excuse. This is rare in other dervish orders. This article is about "tarcaman" one word of Necati Beg's divan, before it was written "tira-can" in the text with edition critic by Tarlan. In my opinion this word should be tarcaman / tarcuman, not tira-can because of some reasons. One of them in only one of divan's manuscripts the word is "tira-can", but in others is "tarcaman". Also tarcaman is more convenient as meaning.

Keywords

Necati Beg, tira-can, tarcaman / tarcuman, daily prayer, Baktashi order, Alavi society.